

JÓZSEF KOVACSICS *

ROLA OSIEDLI W DEMOGRAFICZNYM ROZWOJU REGIONÓW (NA PRZYKŁADZIE WĘGIER)

W niniejszym artykule zamierzamy omówić niektóre zależności między formami osiedli i budownictwa a rozwojem zaludnienia w warunkach węgierskich oraz wysunąć kilka postulatów o charakterze metodyczno-badawczym. Zanim przystąpimy do omówienia właściwego zagadnienia zapoznajmy się bliżej z ważniejszymi parametrami demograficznymi na Węgrzech.

1. W 1930 r. spisano na Węgrzech 8,7 milionów ludności, a w 1941 r. 9,3 milionów. Straty wojenne łącznie z deportacjami, wysiedleniami, zaginionymi w niewoli itd. wynosiły 450 000 osób. Tym okolicznościom właśnie należy przypisać fakt, że ludność Węgier w 1949 r. nie osiągnęła jeszcze stanu z 1941 r. Jeśli weźmiemy pod uwagę zmniejszoną liczbę urodzeń w okresie wojennym, to straty okażą się o wiele większe.

Przemiany natury społeczno-gospodarczej po wyzwoleniu w znacznej mierze wpłynęły na liczbowe i strukturalne kształtowanie się zaludnienia. Wskutek uprzemysłowienia kraju zniknęło zupełnie bezrobocie, a w konsekwencji reformy rolnej podniosła się wydatnie stopa życiowa robotników rolnych oraz ustała emigracja robotnicza.

Przed wojną stopa urodzeń oscylowała wokół 20‰, a stopa zgonów około 10‰. W okresie 1945—1952 r., a więc jeszcze przed ukazaniem się ustawy o przerywaniu ciąży stopa ta kształtowała się na poziomie 18—20‰. W 1955 r. osiągnęła punkt szczytowy, a mianowicie 21,5‰,

* Prof. József Kovacsics (ur. w 1919 r.) rozpoczął swoją karierę naukową w Centralnym Urzędzie Statystycznym Węgier. Obecnie pełni funkcje profesora i kierownika katedry statystyki na Uniwersytecie im. Eötvös LoránHa w Budapeszcie. Specjalizuje się w dziedzinie demografii. W jego dorobku naukowym, obejmującym ponad 60 rozpraw i przyczynków naukowych, wyodrębnić można trzy nurty: demografię miast i osiedli, demografię historyczną oraz statystykę administracyjno-sądową. Prof. Kovacsics utrzymuje żywe kontakty naukowe z kilkoma ośrodkami akademickimi w Polsce. Niniejszy artykuł, nadesłany w języku polskim w tłumaczeniu P. Kowalińskiego, został redakcyjnie skrócony. Tytuły pozycji bibliograficznych podano również w języku polskim, a nazwy czasopism w oryginalnym brzmieniu. Zwracamy uwagę na to, że Autor używa terminu „osiedle” w bardzo szerokim znaczeniu (dopisek S.B.).

co przy 10‰ zgonów dało przyrost naturalny rzędu 11,5‰. W ostatnich latach stopa urodzeń obniżyła się do 13‰, stopa zgonów w zaokrągleniu wynosi 10‰, a więc przyrost naturalny wynosi 3‰.

Duży wpływ na poziom przyrostu naturalnego wywierają sztuczne poronienia. Ich liczba w skali rocznej na Węgrzech wynosi dwieście tysięcy; tak więc na 100 żywo urodzonych niemowląt przypada 130 poronień. Należy wziąć pod uwagę także inne jeszcze nie dość korzystnie kształtujące się czynniki, takie jak warunki materialne, zwłaszcza mieszkaniowe, coraz to większy udział kobiet w pracy zarobkowej, dalej czynniki natury moralnej, oświeceniowej, prawnej i biologicznej, jak na przykład starzenie demograficzne lub wspomniane poronienia z ich ujemnymi konsekwencjami dla zdrowia matek.

Na ukształtowanie się zaludnienia po wyzwoleniu wpłynęły również takie czynniki, jak wysiedlenie mniejszości narodowych w roku 1945 oraz wychodźstwo. W odniesieniu do ostatniego czynnika należy zaznaczyć, że w latach 1956—1957 emigrowało około 190 000 osób, zaś liczba repatriantów do momentu spisu ludności w 1960 r. wynosiła tylko 24 000 osób. Według spisu z 1960 r. ludność Węgier wynosiła 9,9 milionów.

W wyniku uprzemysłowienia kraju zmieniła się struktura zawodowa oraz struktura zatrudnienia. Na przykład w 1941 r. liczba ludności utrzymującej się z pracy zarobkowej w przemyśle wynosiła zaledwie 23,1%, zaś liczba utrzymujących się z pracy na roli wynosiła 49,1%. Natomiast w 1960 r. liczba pracujących w przemyśle i budownictwie wzrosła do 32,5%, a zatrudnionych w rolnictwie zmniejszyła się do 35,9%.

Na skutek uprzemysłowienia kraju w okresie między dwoma spisami ludności, a mianowicie w okresie od 1949 do 1960 r. liczba zatrudnionych w gospodarce narodowej zwiększyła się o blisko 900 000, tak że w tej chwili liczba zatrudnionych odpowiada 53,1% ludności kraju. Szczególnie zwiększyła się liczba kobiet pracujących zarobkowo, a mianowicie o 44% w stosunku do 1949 r.

Poza tym uprzemysłowienie kraju spowodowało poważne przesunięcia w stosunku ludności miast i wsi. Zagadnieniem tym bardziej szczegółowo zajmiemy się w dalszej części niniejszej pracy.

2. Jednym z głównych zagadnień prawidłowego rozwoju zaludnienia jest zapewnienie harmonii w lokalizacji osiedli mieszkaniowych i alokacji siły roboczej. Zagadnienie to łączy się ściśle z losem odziedziczonemu systemu wiejskich osiedli rolnych oraz tak zwanych miast agrarnych, a więc nie posiadających przemysłu.

Postępowi ekonomiści i politycy węgierscy już niejednokrotnie wykazywali, że rozwój gospodarczo-społeczny kraju w dużej mierze zależy

od tego, czy jesteśmy zdolni dźwignąć z zacofania wieś oraz czy jesteśmy w stanie zreformować ustrój gminny, w którym istnieje jeszcze mnóstwo przeciwieństw i bezplanowości feudalizmu i kapitalizmu.

W okresie rządów po kompromisowym układzie w roku 1867 oraz w okresie ustroju Horty'ego uważano gminy za jednostki administracyjne, które włączone w rejony czy okręgi notariuszowskie, żandarmeryjne i podatkowe, nie zapewniały zaspokojenia potrzeb żyjącej w nich ludności.

Socjalistyczna reorganizacja rolnictwa podjęła istotny problem rozwoju wsi węgierskiej. W związku z rozwojem ruchu spółdzielczo-produkcyjnego zwiększa się rola gmin i gromad.

Przemiany, jakie zaszły w rolnictwie nie oznaczają tylko zmian majątkowych. Należy zaznaczyć, że produkcja spółdzielcza, a więc gospodarowanie na wielkich obszarach, ma wpływ na strukturę wsi oraz na jej funkcje. Mechanizacja rolnictwa, rolnicze spółdzielnie produkcyjne oraz państwowe gospodarstwa rolne z konieczności kierują rozwój osadnictwa na Węgrzech ku większym skupieniom. W miarę rozwoju mechanizacji rolnictwa oraz w miarę poprawy stanu dróg zmniejsza się potrzeba osiedli rolniczych i jednocześnie zapotrzebowanie na rolniczą siłę roboczą. Pod koniec XVIII wieku osiedla poniżej 500 dusz reprezentowały 60% wszystkich osiedli, natomiast aglomeracje z liczebnością mieszkańców ponad 5000 stanowiły zaledwie 2% wszystkich osiedli na Węgrzech. Obecnie stan ten przedstawia się następująco: liczba osiedli o ponad 5000 mieszkańców wynosi 5% wszystkich osiedli kraju. Tendencja ta w związku z planowym rozwojem wiejskich osiedli oraz z rozwojem sieci tych osiedli będzie wzrastać.

Ludność Węgier w ostatnim dziesięcioleciu powiększyła się o 772 tysiące, z czego zaledwie 172 tysiące przypada na wsie i to głównie na osiedla górnicze i przemysłowe. Spośród wiosek głównie te powiększyły liczbę swych mieszkańców oraz rozwinęły się jako osiedla, które rozporządzają odpowiednimi instytucjami. Są to przeważnie osiedla z liczbą mieszkańców ponad 1500. Miejscowości o mniejszej liczbie mieszkańców przeważnie nie są w stanie utrzymać dotychczasowego stanu zaludnienia, toteż liczba ich mieszkańców zmniejsza się. Badanie i studiowanie tak zwanych rejonów przyciągających, jak widzimy, nie jest tylko problemem miast, lecz również i wsi.

Wspomniane powyżej rejony przyciągające przeważnie obejmują swym zasięgiem własne osiedla i zaludnienie. Chociaż i ta reguła nie jest powszechna, ponieważ nierzadkie są takie osiedla na Nizinie Węgierskiej, noszącej nazwę Alföld, gdzie część wielkiego i przestrzennie rozciągającego się osiedla jest zaopatrywana w dziedzinie socjalnej, kulturalnej czy choćby nawet handlowej przez sąsiednie osiedla.

Unowocześnianie sieci osiedli wymaga: po pierwsze włączenia osiedli czy wiosek w granice odpowiednich rejonów przyciągających; po drugie należy utworzyć administracyjnie większe jednostki osiedli. Wielkość osiedli rolniczych zależy od istniejącej już sieci osiedli, wielkości obszaru uprawnego, jak również od sieci komunikacyjnej. Poza tym należy dążyć do ograniczania nadmiernego wzrostu potrzeb komunikacyjnych związanych z dojazdami pracowników i robotników do pracy oraz do zapewnienia zaopatrzenia ludności osiedli na miejscu. Zadanie to oczywiście łatwo wykonać można w osiedlach, w których istnieją już odpowiednie instytucje: szkoła podstawowa, obiekty komunalne, wodociąg, kanalizacja, aparat czy placówka administracji państwowej itd. W mniejszych osiedlach, np. w osiedlach o liczbie kilkuset mieszkańców instytucje takie z ekonomicznego punktu widzenia powstać nie powinny, toteż zaopatrzenie takich osiedli należy zapewnić — odpowiednio do warunków danego rejonu — z zewnątrz, a więc z ośrodków położonych w pobliżu.

Do chwili obecnej na Węgrzech zagadnienie rozwoju wsi związane z przejściem na gospodarkę kolektywną nie zostało rozwiązane. Dotychczas nie przesądzono jeszcze losu około 20 000 bezplanowo ukształtowanych osiedli, w wypadku których nie są dokładnie zbadane zależności produkcji rolniczej i administracji.

Jeżeli chcemy zmienić organizację naszych osiedli ukształtowaną w toku rozwoju historycznego, to należy wykonać dwa zadania: zwiększyć liczbę osiedli w regionie Alföld i jednocześnie zapewnić zaopatrzenie tychże w odpowiednie instytucje. Jeżeli na przykład chodzi o domy kultury, to w wioskach w zadunajskim regionie (Dunantul) jest ich najwięcej. W okolicy Baranya na 10 000 mieszkańców przypada 8,8 domów, w mieście Veszprém 7,4, w województwie Hajdu-Bihar i w województwie Pest 2,1, a w województwie Békés 1,9 domów kultury. Jako wskaźnik opóźnienia w rozwoju może posłużyć liczba abonentów radiowych i telewizyjnych oraz liczba prenumeratorów i nabywców gazet w regionie Alföld. W województwie Komárom na 1000 mieszkańców przypada 239 abonentów radiowych i telewizyjnych, w województwie Hajdu-Bihar 138, a w województwie Szabolcs-Szatmar zaledwie 106. Przyczyną tych nierównomierności jest między innymi fakt, że w minionych latach analizując rozwój kulturalny brano pod uwagę liczbę osiedli a nie ich rzeczywiste zapotrzebowanie. Podobnie przedstawia się sytuacja w dziedzinie obsługi przez biblioteki, lekarzy itd.

Wszystko to wskazuje na konieczność reorganizacji gromad-gmin w regionie Alföld, aby poziom mieszkańców rozsianych w terenie osiedli zbliżyć do rozwoju kulturalnego mieszkańców w regionie Dunantul.

Natomiast w województwach posiadających sporo małych osiedli i wsi, jak w regionie Dunántul każda decyzja o inwestycji powinna być poprzedzona wszechstronną analizą. Rozbudowa wsi o małym zaludnieniu, w których warunki gospodarcze i komunikacyjne są niewystarczające do normalnego rozwoju jest niewskazana. Wsie takie należy łączyć we wspólne jednostki administracyjne, tak jak to już rozpoczęto w województwie Baranya-Vas-Veszprém. Przeprowadzone badania naukowe wykazały, że osiedla z liczbą mieszkańców poniżej 1500 nie są w stanie utrzymać swego stanu zaludnienia, zaś samodzielna administracja osiedli z liczebnością mieszkańców rzędu 200—500 jest niecelowa i nieekonomiczna. Tylko w dużym centrum obejmującym większe przestrzenie i liczniejszą ludność realizować można nowoczesne sposoby zarządzania i rozwijać instytucje, które umożliwią zaspokojenie potrzeb na wyższym poziomie.

Oto główne zadania odnośnie do rozwoju wsi, a mianowicie: wyznaczenie oraz intensywniejszy rozwój centrali wiejskich w regionie Dunántul (Zadunajska część kraju) oraz organizowanie i dalsze kształtowanie gmin-gromad w regionie Alföld (Wielka Nizina Węgierska). Zrealizowanie tych zadań przyczyni się w znacznej mierze do usunięcia przeszkód w wyrównaniu różnic kulturalnych, dziedzictwa dawnych czasów, a zarazem do usunięcia różnic pomiędzy wsią i miastem.

3. Unowocześnianie naszego systemu osadnictwa, a więc system budowy osiedli, odnosi się również do miast. To wszystko co zostało zrealizowane po wyzwoleniu w dziedzinie nowoczesnego osadnictwa odnosiło się w pierwszym rzędzie do miast oraz osiedli o charakterze przemysłowym. Liczba mieszkańców miast częściowo na skutek budowy nowych miast, częściowo zaś przez rozwijanie i unowocześnianie miast istniejących wynosi 4 miliony. 40% mieszkańców kraju mieszka w miastach. Dla porównania dodajmy, że liczba mieszkańców miast w roku 1920 wynosiła 31%, zaś w roku 1941 — 36,2% mieszkańców kraju. Znacznie zwiększyła się zwłaszcza liczba ludności w miastach przemysłowych. Na przykład w Budapeszcie liczba ludności w okresie od 1 stycznia 1949 roku do 1 lipca 1954 roku zwiększyła się o 10,5%. Rzeczywisty przyrost zaludnienia miasta Budapesztu w okresie 1950—1954 r. wynosił rocznie 40—50 tysięcy. Podobną sytuację zanotowano i w innych miastach, w których ludność wzrosła przeciętnie o 9%, w przeważającej części wskutek osiedlania się.

Przy zwiększaniu zaludnienia miast należy wziąć pod uwagę również zmiany natury administracyjnej. Po wyzwoleniu liczne osiedla, zarządzane jako gminy, podniesiono do rangi miast. Ludność niektórych osiedli miała już różne wygody miejskie (jak np. instytucje komunalne, kulturalne, itd.). Są to takie gminy, jak np. Keszthely, Tata oraz Ózd.

Poza tym powstały miasta, których ludność i zaopatrzenie instytucyjne przed wyzwoleniem nie sięgały nawet poziomu zaopatrzenia przeciętnych wsi. Tu należy wymienić nowo powstałe miasta: Kazincbarcika, Komló, Tatabánya, Vârpaiota, Oroszlány, Ajka oraz Dunaujváros. Powstało też sporo osiedli o charakterze miejskim, które do tej pory zarządzane są sposobem gmin i z tego powodu pomijane w ewidencji miast przez oficjalną statystykę. Należą tu: Szöny, Zirc, Liter, Siófok, Balatonfüred, Sarvâr, Celldömök itd.

4. Zróżnicowanie osiedli najlepiej przejawia się w ich wpływie na mieszkańców sąsiadujących skupisk ludzkich. Na tej podstawie można najlepiej ocenić charakter, ważność oraz zakres roli tych osiedli.

W przypadku badania zadań oraz zależności demograficznych wy-daje się najważniejsze zaczynać od pojęcia „miasto”. Osiedla miejskie jak wiadomo są ośrodkami życia przemysłowego i hadlowego. Tu zbiegają się szlaki komunikacyjne. W osiedlach takich najbardziej rozwinięte są instytucje kulturalne i rozrywkowe. Średnie i wyższe uczelnie w przeważającej części znajdują się właśnie w miastach. Stąd kierowane jest życie społeczne i gospodarcze. Biorąc pod uwagę te wszystkie funkcje należy stwierdzić, że miasta zaspokajają potrzeby znacznie większej liczby ludności niż wynosi ich zaludnienie. Co więc odróżnia osiedla miejskie od osiedli wiejskich? Po pierwsze rola jaką spełniają w życiu danej okolicy, szczególnie zaś w dziedzinie funkcji gospodarczych i społecznych. Odpowiednio do tych funkcji kształtuje się struktura zatrudnienia i zawodów, charakterystyczna zabudowa, gęstość zaludnienia; poza tym rozwijają się ośrodki i instytucje zapewniające zaspokojenie potrzeb na wyższym poziomie, z których korzystają nie tylko mieszkańcy miast, lecz również i okolicy. Zachodzi pytanie, czy administracja zarządzająca miastem jest w stanie wyciągnąć właściwe wnioski z ważności roli jaką spełnia miasto w danej okolicy.

Wszystkie te zagadnienia wskazują na konieczność głębszego i wszechstronnego studiowania i badania funkcji miejskich oraz czynników „przyciągających” inne osiedla. Miasto i okolica żyją w tak wielkim związku w dziedzinie gospodarczej, administracyjnej i społecznej, że pominięcie tej okoliczności przy zarządzaniu miastem spowodować może wielkie zakłócenia w zaopatrzeniu ludności miasta. Badanie zakresów zaopatrzenia, tak w teoretycznej, jak i w praktycznej dziedzinie zarządzania miastem nie jest wystarczające. Dotychczas przygotowaniem perspektywicznych planów rozbudowy miast oraz badaniem ich okolicy zajmowali się raczej fachowcy techniczni. Z punktu widzenia zarządzania wydaje się najważniejszym zadaniem dokładne zbadanie „zdolności przyciągania” danego miasta, jego stały i dzienny stan zaludnienia oraz napływ ludności przyjeżdżającej do pracy i innych osób,

ponieważ znajomość tych danych w znacznej mierze przyczyni się do usprawnienia i rozwiązania zagadnień kulturalnych, handlowych oraz komunikacyjnych.

Studiowanie aglomeracji miast i okolicy jest ważne ponadto z punktu widzenia gospodarki siłą roboczą. Osiedla podmiejskie oraz okoliczne zapewniają miastu napływ siły roboczej. W związku z tym badanie warunków ich bytowania oraz właściwości demograficznych jest również bardzo ważne i pożądane z punktu widzenia rozwoju danego miasta.

Jednym z ważnych zagadnień związanych z analizą współzależności rozwoju miasta i zaludnienia jest pomiar funkcji miasta oraz ich wszechstronne badanie za pomocą metod statystycznych. W ten sposób należy ustalić na jakie osiedla sięga „przyciąganie” administracyjne, zaopatrzeniowe, gospodarcze i kulturalne miasta. Dalej należy ustalić stan zaludnienia oraz wpływ na funkcje miasta zmieniającej się liczby ludności dojeżdżającej do pracy, osób przebywających w mieście tymczasowo, przyjezdnych oraz przybywających doraźnie.

Ocena zdolności przyciągania miast daje różne wyniki w zależności od przedmiotu i zakresu badania. I tak np. badając liczbę zatrudnionych w mieście pracowników i robotników otrzymamy inne wyniki aniżeli z badania stałego aktualnego stanu zaludnienia. Inne wyniki otrzymamy analizując funkcje miasta z punktu widzenia przyciągania w dziedzinie ochrony zdrowia i kultury, a inne badając organizację środków zaspokojenia potrzeb w dziedzinie handlu i komunikacji.

Między innymi uważamy za niewłaściwy sposób ustalania liczby ludności miasta podczas spisu. Na ogół bierze się pod uwagę stałą ludność, do tego dodaje się liczbę osób przebywających tymczasowo, a odejmuje się liczbę osób chwilowo nieobecnych w mieście. Liczba osób tymczasowo przebywających jest sezonowo bardzo zróżnicowana (np. ruch turystyczny w miastach zdrojowych czy wypoczynkowych, liczba uczących się w miastach posiadających wiele szkół), inna w miesiącach letnich i inna w miesiącach zimowych. Z punktu widzenia zaopatrzenia miast stała liczba ludności wydaje się niewłaściwą podstawą planowania zapotrzebowania miasta.

Zadania instytucji usługowych, gospodarczych a szczególnie komunalnych należy więc określać na podstawie różnych liczb ludności zgłaszającej zapotrzebowanie, a mianowicie w zależności od tego: a) czy przedmiotem badań są obiekty (szkoły, restauracje, kina, itd.), b) czy liczebność mieszkańców ma być wykorzystana przy organizowaniu działalności handlowej i zaopatrzeniowej, c) czy chodzi o zadania związane z zarządzaniem miasta, d) czy chodzi o badania mające na celu stwierdzenie zależności produkcyjnych miasta i kraju.

Wszystkie te wyszczególnione zagadnienia oznaczają, że plan roz-

woju miasta powinien składać się z dwóch części, a mianowicie z części a) obejmującej powierzchnię miasta i przewidywane zaludnienie oraz z części b) obejmującej socjalne, kulturalne, gospodarcze itp. potrzeby ludności mieszkającej w pobliżu miasta i korzystającej z jego instytucji. Pracujący, lecz nie mieszkający w mieście robotnicy stanowią problem podwójny, a mianowicie zaopatrzeniowy i komunikacyjny.

5. Analiza funkcji osiedli w świetle powyższych rozważań stawia poważne zadania wobec demografii. W celu stworzenia możliwości typizacji osiedli potrzebne są: badania stref zaopatrzeniowych sposobami eksaktywnymi, zróżnicowane procesy pomiarowe, a zwłaszcza pomiary stopnia rozwoju osiedli.

Dlatego okręgi i rejony spisowe powinny nie tylko zapewniać techniczną kontrolę i obsługę, lecz także odpowiadać strukturze osiedli. Poza tym należy brać pod uwagę sposoby zabudowania, formy lokalizacji osiedli, rozróżniać dzielnice miast budowane w różnych okresach oraz oddzielać city, śródmieście itd. od części miasta spełniających różne funkcje. W celu rozgraniczenia przyrostu zaludnienia powstałego na skutek zarządzeń administracyjnych od przyrostu zaludnienia powstałego na skutek rozwoju gospodarczego, należy też brać pod uwagę sposób zabudowy i zmiany administracyjne. Rejony i okręgi — poza techniczną stroną wykonania spisu i zliczania ludności — powinny umożliwić opracowywanie danych według jednorodnych (homogenicznych) jednostek terenowych.

Po zebraniu i opracowaniu w ten sposób danych statystyka powinna podjąć zróżnicowaną publikację tych danych. W żadnym wypadku nie należy grupować osiedli jedynie według kryterium administracyjnego. Spośród aglomeracji o ponad 5000 mieszkańców należy wyodrębnić miasta, osiedla przyległe do miast oraz inne osiedla. W przypadku zaś osiedli ponad 50 000 mieszkańców należałoby publikować dane według rejonów, bądź dzielnic miasta, oczywiście z podaniem granic rejonów spisu.

Przez wprowadzenie w życie tych zasad naukowcy zyskaliby możliwość lepszego zapoznania się z funkcjami osiedli; przyczyniłoby się to między innymi do intensywniejszego wykorzystania danych demograficznych, dostarczyłoby informacji z dziedziny socjologii miast i urbanistyki, jak również danych niezbędnych w innych pracach teoretycznych i praktycznych.

Pomiary wielkości miast oraz stopnia ich przyciągania (chłonności) realizowano w większości krajów przy pomocy danych uzyskanych ze spisu ludności. Wiadomo, że spis ludności operuje pojęciami stałej i tymczasowej liczby mieszkańców. Oznacza to, że w takim kraju, gdzie spis ludności odbywa się zimą, otrzymana liczebność, szczególnie

w miastach, jest najmniej charakterystyczna dla stwierdzenia wielkości miasta i jego funkcji zmniejszających się sezonowo. Toteż statystyce urzędowej stawiamy jako zadanie na najbliższą przyszłość, aby zaludnienie miast podawała oddzielnie dla pory letniej i oddzielnie dla pory zimowej. Poza tym przy wykazywaniu liczby ludności przebywającej tymczasowo należy podać cel i okres przebywania, co oznacza, że w odniesieniu do tymczasowo przebywających należy zwiększyć liczbę zapytań.

6. Zadaniem moim było zilustrowanie niektórych problemów rozwoju sieci osiedli oraz sformułowanie kilku postulatów z tej dziedziny badań. Będę bardzo rad, jeżeli cokolwiek będzie przydatne polskim demografom, urbanistom i statystykom.

WYKORZYSTANA LITERATURA

- Bene L., *Powiązanie ludnościowe i gospodarcze miast i okolic*, Demografia 1963, nr 1—2.
- Bielicki C., *Planowanie terenowe w Polsce Ludowej*, Warszawa 1953.
- Boustet O. i Herbert H., *Badanie struktury i gospodarki regionu*, Bremen 1957.
- Vogelnik D., *Klasyfikacja powiatów w Jugosławijskiej Republice Ludowej z uwzględnieniem stopnia rozwoju gospodarczego*, Statisticka Revija 1957, nr 2.
- Dux E., *Wskaźniki kompleksowe do badań stopnia rozwoju osiedli*, Acta Facultatis Politico-Iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestensis 1963.
- Fürst G., *Miasto i wieś w metodyce statystyki*. Allgemeines Statistisches Archiv 1930.
- Hesse P. B., *O typologii przestrzeni*. Berichte zur Deutschen Landeskunde 1952, 1.
- Isard W., *Lokalizacja i ekonomia przestrzeni*, New York 1956.
- Ivanovic B., *Projekt klasyfikacji powiatów w Jugosławii według stopnia ich rozwoju gospodarczego*, Statisticka Revija 1956, nr 4.
- Kovácsics J., *Statystyka miast i gmin*, Budapest 1954; *Statystyka ekonomiczna miast*, Budapest 1953; *Statystyka osiedleniowa*, Budapest 1964; *Osiągnięcia i braki naszej polityki rozwoju miast*, Állam- és igazgatás 1953, nr 12.
- Kucera M. Srb. V., *Klasyfikacja gmin czechosłowackich*, Demografia 1962, nr 2.
- Lenort N. J., *Planowanie rozwoju w regionach miejskich*, I—II, Köln und Opladen 1961.
- Myrdal G., *Teoria ekonomii i zacofane regiony*, London 1958.
- Neef E., *Problemy centralnych miejscowości*, Petemenns Georg Mitteilungen 1950, nr 1.
- Otremba D., *Zasady i sposoby podziału według przestrzeni gospodarczej*, Allgemeines Statistisches Archiv 1958, nr 4.
- General Principles and Recommendation for National Population Censuses*, Statistical Paper, Series M, nr 27.
- Thiring L., *Wskaźniki statystyczne w uporządkowaniu miast*, Budapest 1940.
- Sposoby matematyczne stosowane w wyznaczeniu granic regionalnych*, Budapest 1964.
- Statistique Demographique des grandes villes*, 1946—1953. Institut International Statistique.